

dvomno eden največjih izvedencev za komorno petje); seveda so koncentrirali tudi številni bolj ali manj znani belgijski umetniki. Take glasbene prireditve, predvsem po viteških dvorinah starih dvorcev, muzejev in skupščin, v poltemi gotskih in renesančnih katedral in manjših cerkva, ne dajejo samo posebno ugodje, temveč so hkrati primer, kako lahko majhna dežela s splošno

aktivnostjo, premišljeno organizacijo, skupaj s turizmom veliko stori za svoj kulturni razvoj. Zato Brugge ni več tisti »mrtvi Brugge« iz Rodenbachove novele, zato se je Gent spet začel uvrščati med središča glasbenega življenja Evrope — na križišču med Londonom, Parizom in Amsterdamom.

Branko Polić

KNJIŽEVNOST

VLADIMIR KAVČIČ, ŽRTVE III

Tretji del Kavčičevega romana *Žrtve* podaja dogodke v Poljanski dolini od poletja 1943 do jeseni 1944. V tem letu se je marsikaj spremenilo: Italija je kapitulirala in partizanska moč je tedaj hitro narasla, boj je dobil trdnejše organizacijske in politično-ideološke oblike, vedno bolj je bilo čutiti roko partizanske oblasti, na drugi strani pa je tudi na Gorenjskem raslo število domobranskih postojank. Nemški poraz je bil le še vprašanje časa, zato pa so tembolj stopali v ospredje drugi, revolucionarni cilji narodnoosvobodilnega boja. Vse te spremembe zdaj po svoje vplivajo na preprosto prebivalstvo Poljanske doline, vplivajo tako, da še povečujejo zmedenost, strah, notranje stiske in še naprej zapletajo odnose med ljudmi. Spremembe pa vplivajo tudi na borce. Prej je bil partizan le borec proti okupatorju, bolj ali manj navezan na svoje odločitve in na svojo iznajdljivost, večni preganjanec, sestradan in razcapan, zdaj mora vedno bolj prisluškovati navzgor, se podrejati disciplini, odgovarjati za svoja dejanja funkcionarjem v lepih uniformah in komandantom na belih konjih. Skratka, v tem obdobju boja se že kaže na obzorju hierarhična oblast in z njo prihaja na prizorišče romana človekova težnja po uveljavljanju, vzporedno z

njo pa tudi odvisnost od mnogih stvari, ki določajo našo existenco

Te spremenjene razmere najbolj zasuknejo Petra, osebo, ki ji pisatelj še vedno posveča največ pozornosti. Peter se namreč v svojem nagonskem razmerju do sveta krčevito oprijemlje tistih sredstev in ciljev, kakor jih je zadržal v svoji zavesti prvo leto gverilskega vojskovanja, zato pa zdaj nujno mora priti v konflikt z novo stvarnostjo. Prej je sam iskal izdajalce in jih pobijal, sam je odločal o njih smrti in

življenju, niso mu bili potrebni nobeni trdnější dokazi in nobeno sodišče, že sum mu je zadostoval kot razlog za likvidacijo; zdaj drugi odločajo o vsem tem, Peter sme le izvrševati povelja drugih. Petrov nagon po samoohranitvi se mora umakniti organizirani, pre-mišljeni obliki boja, zato se v njem začne pojavljati odpor do prihajajoče hierarhije, ki jo predstavljata zlasti obveščevalca Dolinar in Grom. Ta vroče-krvni borec se ne more sprijazniti s tem, da si ljudje ne bi bili enaki, da bi nekateri le poveljevali in drugi samo poslušali. Njegov anarhizem se spre-vrača v upornišvo in njegovi temni nagoni v boj za individualnost, za ab-solutno svobodo akcije. V tem smislu ostaja večni upornik proti vsemu, kar se postavlja na pot njegovi naravnosti. Takó je Peter na koncu romana čisto drug človek kot na začetku, kot da bi se bil iz neosveščene bitja razvil prek idejnega agitatorja v samosvojo indi-vidualnost, kot da bi bila v njegovi po-dobi utelešena dolga pot človeškega razvoja od prabitnosti do moderne tež-nje po absolutni zavesti in po absolutni skladnosti med spoznanjem in dejan-jem. Vprašanje je sicer, koliko je Petrov razvoj v romanu morda pre-hiter, preveč sunkovit in premalo on-tološko utemeljen, vendar je njegova podoba navzlic tej sunkovitosti nekoli-ko podoba narodnoosvobodilnega boja samega in pisatelj je ob njem eks-plicalral mnoge notranje značilnosti bo-ja in razmer v tem času. Še več: nje-gova smrt — likvidirata ga sodelavca Grom in Dolinar — na koncu pride kot zatrtje določene uporniške etike, kakršna se je v dveh letih, preden je vmes posegla oblast kot taka, mukoma oblikovala. In tako je tudi Peter na-vsezadnje žrtev, je še posebno tragična žrtev, bolj tragična od tistih, ki jih je sam povzročil.

Drugačen odnos do bolj organizira-nega boja predstavlja v borčevskih vr-stah Lončar, ki so ga bili v prejšnjem

poletju spodili iz čete in je nekaj ted-nov sam taval po poljanskih gozdovih. To ga je izučilo. Zdaj je voljan prizna-vati organizacijo in poslušati druge in takó mu je pot navzgor utrta. Postane komandant bataljona, na pol za šalo na pol zares sanja celo o generalskem činu. Vendar je tudi ta Lončarjeva pri-lagoditev le navidezna, v bistvu ta stari borec iz enainštiridesetega še vedno skuša misliti po svoje, vsaj v pogovorih s Petrom; razlika je samo v tem, da v prvo vrsto postavlja osebne račune in kariero, medtem ko se Peter ne more sprijazniti z nikakršnim kompromisom. Sicer se pa tudi Lončar zaveda, kako zdaj, ob koncu triinštiridesetega leta, ko je že povsem jasno, na katero stran se nagiba zmaga, mnogi ljudje priha-jajo v partizanske vrste ne iz prepriča-nja, ampak zato, »ker jim tako bolje kaže«.

Ta uporniška etika, v katero so vključene takšne človeške lastnosti, kot so prepričanje, zvestoba samemu sebi, čim manjša odvisnost od drugih, vred-nost lastnih spoznanj itd., postaja po-temtakem ena glavnih Kavčičevih ten-denc v tem romanu. Skozi ves tekst se ta težnja trdovratno dviga nad tisto patetiko, ki je toliko let pomenila takó značilno retušo naše partizanske pro-ze. Pisatelj je s številnimi partizanskimi postavami, zlasti s Petrom, postavil na-ša vojna dogajanja na trda in boleča tla vsakdanje resničnosti, doživljajske rázsežnosti njegovih junakov se ne kon-čujejo v zanosni predanosti ali v ilu-zijah povojnega svobodnega življenja, pač pa venomer padajo v neusmiljeno tragiko človeških odnosov. Zdi se, ko da bi pisatelj v vojni iskal prvi izvir za vse tiste socialnohierarhične razlike in za vse tiste eksistenciane tegobe, ki da-nes, petindvajset let po končani vojni, že tako silno obvladujejo naše življenje.

Posebno mesto v tretjem delu Kav-čičevega romana še vedno zavzema po-ljanska srenja, ob katero tudi v tretjem letu vojne še prav tako butajo zahte-

ve po dajanju, sodelovanju in opredeljevanju. Predvsem usodna naključja so tista, ki spravljajo prebivalce na eno ali na drugo stran oziroma delajo iz njih nove žrtve. Nemci ubijejo Dolškega Andreja, ker je bil nekoč že partizan, in mu požgo domačijo. Peter likvidira Mlakarjevo družino, katere sin se že odkrito družil s četniki, belogardisti obkolijo in pobijejo Dolinarja in Petrovega brata Jožka itd. Krvava črta se vleče naprej, vsa dolina gori v sovrastvu in sumničanju, toda nemara je najhujša od vseh teh strahot tista moralna izmaličenost, ki neposredno povzroča vse te žrtve. Hlevnikova Sabina, ki je v prvih letih vojne mnogo pomagala partizanom, sedaj začne izdajati in prav ona je kriva za Dolinarjevo in Jožkovo smrt. Njen brat Maks se je že pridružil belim in šele zdaj se je naselila vanj krvoločnost, ko da bi ravno uniforma, znak organizirane vojske, delala iz človeka nečutečo zver. Poljanska dolina trepetava v vedno novih presenečenjih, nihče ne ve več, kateri partizan, ki so mu včeraj še zaupali, bo jutri oblekel uniformo v dolenjevaški domobranski postojanki. V vrtincu teh dogodkov se premetavajo Bregarjevi, ki so do zdaj največ pretrpeli. Peter jim je likvidiral že dve dekleti in nad vsemi drugimi stalno visi strah, kdaj jih bo doletela enaka usoda. Tu ne gre več za to, kdo ima prav in kdo ne, gre le še za neko nerazumljivo, skoraj živalsko slo po ubijanju in maščevanju, gre za skrajno stopnjo neke človeške nemorale, kakršno zmore roditi samo vojna.

V družbi poljanske srenje še posebno hudo notranjo stisko doživljata Bregarjev Lovro in njegov sin Miroslav. Lovro, bolehn in v bistvu pošteni tarsarski delavec, se noče vmešavati v nobeno stran, vendar je stalno razpet med ženinim sovraštvom do partizanov in med lastno dobrohotnostjo do njih. Partizani ga silijo v svoje vrste, zato se umakne v Škofjo Loko, a tam ga

začno nadlegovati domobranci. Lovro je popolnoma neherojska, pasivna, skoraj neobgljena narava, ki nikakor ne sodi v surovi vojni čas, a zato je njegovo izmikanje enim in drugim čisto logično in skladno z vsem njegovim bistvom. A zaradi teh lastnosti v romanu ni prikazan niti kot slabič ali neodločnež, pač pa le kot ena od številnih žrtev, ki jih je vojna takó ali drugače prizadela. Še intenzivneje pa se pisatelj ukvarja z mladim Miroslavom, čigar etični svet je še neobremenjen z vaškimi nasprotji in tako navzlic materini protipartizanski orientaciji občuduje borce v gozdovih in bi tudi sam rad kaj prispeval v boju proti Nemcem. Toda situacija mu ni naklonjena: vrstniki v Potokih ga že a priori označujejo za nemškega pristaša in se ga zavoljo tega izogibajo, skupaj s starši in z dedom Bregarjem se skoraj sleherno noč mora bati, kdaj se bodo zunaj oglasili koraki partizanov, ki ne bodo prinesli nič dobrega. Tudi on je podobno kot oče razpet med družinsko usodo in svojimi nagnjenji, le da vsa ta notranja navzkrižja in stiske spričo otroške nežnosti še mnogo težje občuti. Pisatelj namen prikazati mu ko vojnega sovraštva je z Miroslavom pravzaprav dosegel svoj višek. Če torej vojna povzroča žrtve, je to posledica stvari same in proti temu se ne da ukrepati, če pa vojna uničuje mlada življenja, uničuje fizično ali psihično, potem se zdi, da se je tudi v tej sicer surovi katastrofi nekaj zataknilo, pojavilo se je nekaj, kar ne spada v logični tok njenega razvoja. Prizori z Miroslavom so nemara v vsem romanu najbolj pretresljivi, čeprav tu ne teče kri, so tudi dovolj prepričljivo napisani, in z njimi je pisatelj učinkovito dopolnil dolgi in raznovrstni seznam svojih žrtev.

S pričujočim tretjim delom je Vladimir Kavčič sklenil svoj obširni roman o vojnih žrtvah, zato si je ob tej priliki že možno ustvariti bolj točno sodbo

o pisateljevih pogledih, namenih in metodah. Predvsem je treba poudariti, da so Žrtve realističen roman, vendar je realistična fabulativna zgradba napolnjena z eksistencialistično doktrino o teži našega bivanja. Ta teža je še toliko silnejša, kolikor bolj je surova in nenormalna zgodovinska situacija in kolikor bolj ta situacija tira ljudi druge proti drugim. Zato tudi realizem tu ni več preprost, zgolj deskriptiven, pač pa vsebuje neke imanentne spoznave o dogodkih, takšne spoznave, ki nam često ostajajo zakrite prav zaradi tega, ker smo v naši inertni samozadovoljnosti navajeni presojeti stvari le po njih zunanjih znakih in končnih učinkih. Navsezadnje pa Kavčičev realizem v tem romanu tudi vsiljuje domnevo, da je še vedno najbolj učinkovito kakšno zgodovinsko obdobje, polno dogajanja, obravnavati z epsko-realistično stilno metodo, ne da bi morala biti pri tem degradirana ustvarjalčeva fantazija ali pa bi bila zmanjšana možnost za psihološko analizo. To epsko obravnavanje snovi je pri Kavčičevem romanu uspelo še zlasti zaradi tega, ker pisatelj očitno obvlada problem kompozicije, četudi se včasih zazdi, da se fabula preveč razrašča in je v romanu nekaj epizod, ki rabijo samo temu razraščanju, manj pa tistim osnovnim namenom, zaradi katerih je pisatelj bržčas vzel pero v roke. Morda bi bila upravičena celo domneva, da bi bil avtor s svojo fabulo prišel dalj proti koncu vojne — in tu bi imel še marsikaj povedati — ko bi si teksta ne bil zastavil tako na široko.

Kavčičev odnos do dogodkov od začetka vojne do srede štirinštiridesetega je, lahko bi rekli z eno besedo, nepolitičen, četudi je predvsem politika v tistem času naravnavala dogodke in ustvarjala vojne konflikte. Pisatelj se postavlja na stališče preprostega, političnega neosveščenega in neangažiranega Poljanca, ki ga k aktivnosti sili v prvi vrsti težnja po obstoju, in od tu

dalje potem razčlenjuje dogajanje v dolini. Z drugimi besedami, pisatelj pušča odprte sodbe, kvečjemu jih le nakazuje, kajti razsojanje o pravičnosti in nepravičnosti na eni in na drugi strani tudi ne spada v osnovni koncept njegovega prikazovanja. To demokratično stališče, če naj ga že tako imenujemo, je seveda romanu samo v prid in zaradi njega kakor tudi zaradi številnih drugih kvalitet sodi roman Žrtve med najboljše, kar je bilo že napisano o naših vojno-revolucijskih dogodkih.

Jože Šifrer

MATE DOLENC, MENJALNICA

Že načezen pregled desetih novel, ki jih je mladi slovenski pisatelj Mate Dolenc izdal v zbirki MENJALNICA (založila Obzorja, 1970), pokaže, da gre v domala vseh za dokaj zožen esencialni svet, ki je navzlic pretanjenim različicam strogo zarisani; motiv je sicer bolj ali manj enoten, a upodobljen je v tako različnih fabulativnih in s tem tudi v različnih pomenskih razsežnostih, da nekajkrat že preseže ta okvir. Tega sveta (ali pa teh svetov?), teh zgodb ne določajo socialne ali pa tem podobne prvine, pač pa predvsem eksistencialistične stalnice, razsežnosti odtujenosti, gnusa, neskladja (in morebiti še česa) osrednjih likov, ki jih »povezuje«¹ prostorski »tukaj«, da se gibljejo po naključju v določenem, izbranem, a nepresegljivem okolju, ki bi ga zastran zasuka v skladnejše bivanje bilo treba zamenjati, se odseliti.

Temeljna zaznava strukture okolja Dolenčevih novel, njenih tvornih — notranjih in vnanjih — prvin se na videz zbira le ob vsakdanjih, nepomembnih in po merilih tvornega vsakdanjika nesmiselnih zgodbah, v resnici pa se v teh prividnih plitvinah skriva notranja pretanjenost, če preveličamo Dolenčevo ubeseditve, besedila. Več kot očitno je